

NOGLE LOKALHISTORISKE BETRAGTNINGER OVER GRUNDTAKSTBOGEN

GRUNDTAKSTBOGEN er en meget værdifuld kilde til Næstveds historie og kan give et væld af oplysninger om en dansk provinsbys bolig og befolkningsforhold i 1682 samt belyse byens topografi og de enkelte menneskers levevilkår. En videnskabelig udnyttelse af bogen kræver imidlertid, at originalen sammenholdes med utrykte kilder som rådstuebogen, brandtaksationsprotokoller, kirkebøger o. a., ligesom også gamle matrikelskort og endnu bevarede bygninger kan yde deres værdifulde oplysninger. Hertil kommer trykte kilder og forskellige historiske fremstillinger. En sådan undersøgelse ville kræve meget lang tid, men kunne sikkert også give betydningsfulde resultater, selv om kildematerialet har sin begrænsning.

Det, der skal forsøges her, er blot at vise, hvor mange interessante oplysninger gengivelsen af selve grundtakstbogen kan give læseren. I et vist omfang vil der dog blive fremført kendsgerninger, som er nødvendige for forståelsen af grundtakstbogen. I øvrigt har denne sine fejl og mangler og må benyttes med megen kritik. Næstvedkortet fra Resens atlas¹) (se side 414 A—C) er omtrent samtidig med grundtakstbogen og gengiver nogenlunde korrekt gadernes forløb, men er yderst upålideligt for bygningernes vedkommende.

„(De 5) byens fieringer“ (Nørrefierding er her delt

i 2) kendes fra Skovklosters gavebog (1528)²). *Brofjerding*, Næstved sydvestlige del, omfattede den sydlige side af Vinhusgade og Møllegade, Brogade, Farvergade, Bredstræde samt syd- og vestsiden af St. Peders Kirkeplads. *Møllefjerding*, det nordvestlige af byen, indbefattede nordsiden af Vinhusgade og Møllegade, Kindhestegade, vestsiderne af Ringstedgade, Hjultorvet og Axel-torv samt Kirkestræde og nordsiden af kirkepladsen. *Nørrefjerding*, Næstveds nordøstlige del, rummede øst-siden af Ringstedgade, Grønnegade, Ramsherred, Hjul-torvet, Axel-torv (fraregnet vestsiden), Torvestræde, øst-siden af kirkepladsen, nordsiden af Købmagergade, vest-siden af Riddergade og nordsiden af Østergade. *Stue-klintfjerding*, byens sydøstlige del, omfattede sydsiden af Østergade, Sortebrødregade, østsiden af Riddergade, syd-siden af Købmagergade, Møntergade og Kompagnistræde. Karakteristisk nok mødtes fjerdingerne ved St. Peders Kirkeplads, købstadens gamle centrum. Næstved strakte sig i middelalderen fra Ringstedport langs sandbjergget til Østerport og herfra forbi Sortebrødre til åen. Omtrent fra det nuværende Gamle Magle Mølle gik grænsen ende-lig til Ringstedport. Det ejendommelige navn Stueklints-fjerding har man villet forklare ud fra de badstuer, som lå i denne bydel. Byens område 1682 har i det væsentlige svaret til middelalderens, da det var naturligt afgrænset.

Grundtakstbogens inddeling i fjerdinge svarer ikke helt til gavebogens. Således er bygningerne ved kirke-pladsens nordside (rådhuset og „Gjøernes gård“) 1682 henlagt til Nørrefjerding, mens de i middelalderen reg-nedes med til Møllefjerding. Det lader sig ikke med sik-kerhed sige, hvordan delingen af Nørrefjerding er gen-nemført.

Ejendommeligt er det, at Kindhestegade³), middel-alderens Nørregade, i 1682 kaldes Ringstedgade, hvad der åbenbart dengang har betydet hele strækningen fra Mølle-gade til Ringstedport. Dette stemmer dog ikke med Resens atlas, hvor begge gader er nævnt. Jens Christensens

Strede (side 339) kan ses på Resens kort (nr. 44, Jens Christensstræde), hvor det løber fra Møllegade til åen. Christen Ledertorft Strede (Resen nr. 43) er ikke nævnt i grundtakstbogen; det har formodentlig navn efter den Christen Ledertoer, som besad 3 ejendomme i Brofjording (side 336 og 344). Strædet løb fra Farvergade til Susåen. Brogade (Resen nr. 23) omfatter også nutidens Farvergade, „Byens hærstræde“, som dets gamle navn var. Bøddelstræde (side 384, findes ikke hos Resen) skal have været ved helligåndshuset, „monche Søe“ (side 385) lå mellem Ramsherred, Nygade og Grønnegade, mens „under „Sandbierget“, som nævnes flere gange, ifølge Resen (nr. 36) skal svare til et stykke af Grønnegade og Johannebjergstien. „Cromsport“ (side 395, Resen nr. 35), er den nederste del af Amtmandsgade og har også heddet Hestemøllestræde. „De fattiges boder“ (side 405, Resen nr. 30) hedder nu Sortebrødrestræde. Rolighedsstræde (side 405, Resen nr. 48) har fra Købmagergade ført ned til åen vest for Slagkildevej, mens „Else sl. mester Hanses Stræde“ (side 412, hos Resen nr. 45 „M. Hanses Sognepræst til S. Peders Kirckestrede“) har gået syd for Mogens Thuesens Stenboder, mellem Farvergade og Kompagnistræde. — De øvrige gadenavne fra grundtakstbogen: det brede strede, Hiultorvet, torvet (Axeltorv), torvestrædet, Ramsherret og Ridergaden har faktisk de samme betegnelser i vore dage. Hos Resen (nr. 40) er Ramsherret dog et stræde fra „Kiødmangergaden“ mod åen.

Hvad kan grundtakstbogen oplyse om de bygninger, der fandtes i Næstved 1682? En optælling viser, at o. 340 af byens 384 ejendomme var eller havde været bebyggede, og der skelnes mellem gårde, huse, boliger og våninger, hvoraf de sidste to betegnelser må falde sammen. Ved gårde forstås større, flerlængede ejendomme, og af dem skal der have været ca. 150, mens antallet af mindre ejendomme, huse, udgjorde o. 105, og boliger eller våninger, de mindste bygninger, var repræsenteret med ca. 85.

Vanskeligere er det at fastslå, hvad materiale byg-

ningerne var opført af. Kun ca. 12 af dem synes at have været grundmurede, sikkert alle munkestenshuse fra middelalderen; resten, o. 330, bestod af bindingsværk, der følgelig var den altovervejende bygningsform i 1682. Ca. 75 ejendomme opgives at være „muret mellem stolperne“, mens o. 135 var muret til gaden og klinet til gården, og kun ca. 30 synes at være klinet også til gaden. Men desværre mangler der efterretninger om udførelsen af ca. 90 ejendomme, herimellem samtlige fra Nørrefjerdings anden part. De længer og udhuse, som fandtes bag bygningerne til gaden, har været af forskellig udførelse i bindingsværk; de var som oftest tarveligere end forhusene. Tagbeklædningen var tegl, halmtag omtales næsten aldrig. Kældere under dele af ejendommene er anført godt 70 gange, jordkælder i ca. 40 tilfælde. Da dette forhold også er angivet i Nørrefjerdings anden part, er der grund til at mene, at kun ca. $\frac{1}{3}$ af byens ejendomme dengang havde kælderrum. — Ca. 90 grunde, altså godt $\frac{1}{4}$ af den samlede bebyggelse, opgives at have huse med 2 loft, 2 etager. 3 loft forekommer ikke.

Bygningernes størrelse varierer meget, men i øvrigt har de fleste ejendomme været ret beskedne. En snes bygninger betegnes som „øde“, og et lignende antal „øde pladser“ forekommer; kun i et enkelt tilfælde angives en ejendom at være under bygning. Næsten 30 ejendomme har betegnelsen „ledig“. Den økonomiske tilstandstid var inde, og svenskekrigene havde bragt forarmelse.

Også mange enkeltheder om husenes indretning og udseende kan grundtakstbogen give. Næsten halvdelen af ejendommene opgives at have både gårdsrum og have, ca. $\frac{1}{4}$ kun gårdsrum og o. $\frac{1}{5}$ blot have; kun i ca. 40 tilfælde omtales hverken gårdsrum eller have. Det bør dog her — som andre steder — fastholdes, at grundtakstbogens oplysninger hverken kan anses for udtømmende eller helt korrekt på alle punkter; men de tal, en optælling giver, vil sikkert i de allerfleste tilfælde angive den rigtige tendens.

Dyreholdet spillede en ret betydelig rolle i købstæderne i 1600-tallet. Grundtakstbogen har i over 50 tilfælde anført bygninger, beregnet til stald; nogle få steder nævnes fæhus og fårehus. — Lade og lo hører man om en halv snes gange, mens vognskjul eller vognhus forekommer lidt hyppigere, ladegård kun en enkelt gang. Vedhammer, brændehus, kan også forekomme. — Pakhus er nævnt i nogle få tilfælde, værksted kun et par gange; dette sidste er for så vidt ejendommeligt, da en stor del af byens befolkning var håndværkere; det er sandsynligt, at mange af disse ikke havde et særligt værkstedsrum.

Af specielle bygninger eller bygningsdele, som kun er nævnt en enkelt eller ganske få gange, kan opregnes smedie, bagers, melhus, hestemølle, stampemølle og stampehus.

I grundtakstbogen nævnes ret ofte luder, udbygninger, og af og til halvhus, huse med halvtag. Svaler, svalegange, er omtalt 6 gange. Ordet bod optræder i flere betydninger. Nogle få gange menes småhuse, undertiden tilbygninger, men hyppigst drejer det sig om en bod under vinduerne, formodentlig et kælderlokale. I hvilket omfang der er tale om handelsboder, lader sig ikke afgøre.

Brønde nævnes kun tre gange; det kan bero på et tilfælde, men den mulighed er nærliggende, at man som regel har hentet vand i de offentlige brønde.

I husene nævnes ret ofte cammerser, i enkelte tilfælde stuer. Hyppigt omtales bryggers og stegers, en sjælden gang køkken.

Af særlig interesse ville det være at kunne påvise, hvilke ejendomme i vore dages Næstved der svarer til grundtakstbogens. Men desværre mangler man i 1682 matrikelnumre, og selv en sammenligning med brandtakstaktionsprotokoller og tingbøger ville ikke kunne bringe fuld klarhed. Flere bygrunde er i tidens løb slået sammen eller delt, og flertallet af de gamle huse, der skulle danne grundlag for sammenligning, er nedrevet eller ombygget. Det ældste matrikelkort, vi har, er først fra 1860erne,

og opgivelserne i grundtakstbogen giver ikke faste holdepunkter, da bygningernes „fag“ er af forskellig størrelse, og der kan have været „slipper“ mellem husene. Men en del ejendomme lader sig dog identificere, herimellem nogle nu nedrevne, der kendes fra fotografier. I *Brofjerding* finder man først husrækken syd for St. Peders kirke: „Peder Syvs Hus“ („Latinæ skole“) (1), „Mogens Thuesens Stenboder“, der her er delt i 6 boliger, men oprindeligt omfattede 7 (2), „Hr. Henrik Gottschalks Stenhus“ (3) og det gavlhus, der ligger ud mod Farvergade (4).

Af ejendomme i *Møllefjerding* kan kun anføres (59), der formodentlig er identisk med Axeltorv 10, hvis facade blev revet ned 1869, men kendes fra fotografier og opmåling⁴). Den havde 7 fag med smukt udskåret træværk i to loft fra ca. 1600.

I *Nørrefjerdings første part* er (3) det middelalderlige rådhus, mens (5), der ligger ud til „torvet“ og „strædet“, „til den søndre side“ har „et muret hus to loft“; dette må være den såkaldte „Gjøernes gård“.

Man kan i *Nørrefjerdings anden part* ikke identificere nogen ejendom fra grundtakstbogen.

I *Stueklintsfjerding* svarer (25), som afgrænser „de fattiges boder“, til Riddergade 7 m. v., det gamle bogtrykkeri. „Tre Bastu Boeder it Brantmur huus, som er gamell“ (53) er Mogens Thuessøns badstue, hvis rester afdækkedes 1915 nederst i Kompagnistræde. Endvidere kender vi (63) „Compagnie Huuset“. „Mester Hanses gård“ (75), der nu er nedrevet, lå omtrent, hvor i vore dage legepladsen til Kirkepladsens Skole er; den kendes fra fotografier.

Foruden de bebyggede grunde nævner grundtakstbogen en blegdam, haver og vænger, som undertiden lå uden for det egentlige byområde. „Horsemose“ vænge (side 414) fandtes syd for Rønnebæksholm.

Grund- og bygningsværdien for de 384 ejendomme i Næstved, 5508 og 14,635 rd. kan sættes til et gennemsnit på godt 14 og 38 rd. Disse tal siger ikke så meget,

da de fleste ejendomme er sat lavt og nogle få meget højt; men det er ganske interessant at sammenligne dem med tilsvarende beregninger for de enkelte fjerdinge. Det ses da, at mange værdifulde ejendomme har ligget i Møllefjerding, hvor gennemsnitstallene er på godt 21 og 50 daler. De laveste tal findes for grundenes vedkommende i Brofjerding, hvor tallet bliver godt 10 rd., mens bygningernes værdi i Nørrefjerdings første part ligger nede på et gennemsnit på omkring 27 rd. — Såvel ejendommenes beliggenhed som størrelse har været afgørende for vurderingen.

I o. 40 tilfælde er bygningernes værdi på en ejendom sat til 100 daler eller mere, men kun for i alt 4 ejendomme er grunden vurderet til 100 daler eller derover. Den værdifuldeste ejendom i Næstved var (21) i Stueklintsfjerding, som tilhørte afdøde borgmester Robrings enke Sidtzel. Her er grunden ansat til 150 daler, bygningerne til 500. Kun i en halv snes tilfælde vurderes grunden højere end bygningerne, som oftest hvor der er tale om „øde“ steder.

O. 90 ejendomme var belastet med jordskyld, for ca. en trediedels vedkommende til St. Peders Kirke og for en anden trediedel til Vartov eller Københavns Hospital, mens de resterende ejendomme skulle betale til byen, St. Mortens Kirke, Sværdborg Kirke og Helsingør Vartov.

Hvem har da ejet de grunde og bygninger, som opregnes i grundtakstbogen? Antallet af ejere udgør ca. 200, men i en halv snes tilfælde er ingen ejermand opgivet. Ved over 150 ejendomme nævnes i øvrigt lejer (eller lejere), men hertil kommer godt en halv snes gårde eller huse, som er ledige. 15 ejendomme var børnegods, tilhørte umyndige. St. Peders Kirke ejede vist 12, Villum Tiesen det samme. De fattige, hr. Ditmer i Everdrup og Sidtzel sl. Johan Robrings havde hver 11, mens Jørgen Pedersen var ejer til 6, og Næstved by og Christendtze sl. Hans Hornemands med børn hver tegnede sig for 5—6 ejendomme.

Der er imidlertid tale om besiddelser af meget forskellig værdi, og går man ud fra det samlede beløb for grund og bygninger, bliver rækkefølgen en noget anden. Så er Sidtzel sl. borgmester Johan Robrings langt foran de øvrige med en samlet værdi for grund på 307 rd. og for bygninger på 987, i alt 1294 rd., o. 7 pct. af byens samlede ejendomsværdi. Børnegodset, de umyndiges samlede antal ejendomme, er nr. 2 og efterfølges af borgmester Johan Funch og Christendtze sl. Hans Hornemands med børn. Ser man bort fra de umyndiges samlede tal, var et par enker altså nr. 1 og 3 m. h. t. ejendomsbesiddelse. Nr. 5 i den samlede rækkefølge var Hans Rasmussen i København med kun én ejendom, men til gengæld meget værdifuld. Som nr. 6 kommer de fattige, nr. 7 er Cort Spemans arvinger, 8 Svend Svendtzen i Brandeløf, 9 borgmester Zacharias Hansen og 10 St. Peders Kirke. Tilsammen havde disse 10 parter o. 30 pct. af den samlede ejendom. Næstved by, der, regnet efter antallet af ejendomme pr. besidder, var bl. de første 10, kommer, når ejendommenes samlede værdi lægges til grund, først som nr. 42. — Ca. 25 ejendomme tilhørte helt eller delvis folk uden for Næstved, i et par tilfælde personer, der var bosat i udlandet. Blandt de udenbys ejere findes ikke mindre end 9 præster^s), de fleste fra omegnens sogne. Der er 2 adelige, Hr. rigens admiral Bielche og velb. Jacob Arnfeld, samt en borgerlig godsbesidder, Jens Laurson på Nysø. Desuden kan nævnes Herlufsholm, en kgl. maj. gemaksforvalter og en assessor i „Commerce collegiet“.

Mere end 150 af Næstved husstande har, efter hvad der er opgivet, boet til leje. Husene var som regel små, og beboerne synes for en del at have været mindre håndværkere; flere enker forekommer. Kun i en halv snes tilfælde var værdifulde ejendomme lejet ud.

Tilbage står at udrede, hvad grundtakstbogen kan cplyse om de mennesker, der boede i Næstved 1682. Det lader sig ikke gøre at foretage en optælling efter erhverv,

da ofte kun personnavnet opgives, og betegnelser som „Hans Maler“ eller „Claus Pottmager“ kan lige så godt dække over navn som erhverv. Her kunne kirkebogen og andre kildekrifter give visse berigtigelser.

Ses der imidlertid bort fra tilnavnets betydning, kan grundtastbogen give os en række eksempler på forsvundne beskæftigelser eller blot morsomme benævnelser: Rasmus skoflikker, Jens Hachelseskærer, Niels Mogensen skinder, Johanne walchequinde, Jens hjulmand, Laurits Kioldersvend, Maren sl. Niels urtegaardsmand, Ellen Remmesnidens, M. Jacob Bartschiær, Hans feldbereder, Jens Kandestøber, Christen prammand, Anne tømmermands, Margrete bedequinde, Carl Olsen byskriver, Natmanden, Skarpretteren, Kirsten sl. Michel Hestekøbers, Laurits Rochedreier, Anne Tyemagers, Christen Nielsen fuglefænger og den skaanske snedker. — Som eks. på grundtastbogens ejendommelige benævnelser skal anføres Brofjerding (3), hvor det hedder: „sider 2 Stackels Quinder i“, mens lejerne i Nørrefjerdings anden part (25) benævnes: „Hans skrædder, Carsten kræmmer, Christen Christensen, Jesper Ringer, Michel Christensen og 1 quindfolk“.

Blandt de Næstved-borgere, som har været byens største ejendomsbesiddere, træffer man borgmestre og rådmænd, altså købmænd, og et par embedsmænd, men også enkelte håndværkere.

En del mere bemærkelsesværdige borgere skal til slut omtales. Af borgmestre, forhenværende og fungerende, er nævnt Zacarias Hansen⁶), Jørgen Eggers, Johan Funch og Marcus Bech, mens Johan Robring, hvis enke Sidtzel er fremhævet som Næstved største ejendomsbesidder, var død 4 år før. Christian Gabrielsen, Jacob Christopherson. Niels Hvid, Oluf Christensen og Hinrich Lafrentzen var eller havde været rådmænd i 1682. Christendtze sl. Hans Hornemands var enke efter den rige købmand og rådmænd, som 1668 opførte den kendte købmandsgård på hjørnet af Axeltorv og Kirkestræde (nedrevet 1899).

Hans Pape el. Pope og Hans Hansen Lysholm opnåede begge rådmandstitlen i de følgende år. Byfogden, som overværede ansættelsen af grundtaksten, var Hans Poulsen, men Carl Olufsen fungerede som byskriver. Skarpretterer er navngivet, men natmanden nævnes ikke ved navn i grundtakstbogen; de hed i øvrigt Ernst Reeberg⁷⁾ og Jens Nielsen.

Sognepræsten ved St. Peders Kirke (mag. Niels Christophersen Blymester) er heller ikke navngiven, mens „kapellanen Hr. Eyler“⁸⁾ var søn af den store billedskærer Abel Schrøder d. Y. Sognepræsten ved St. Mortens Kirke, provst Christoffer Diderichsen, nævnes som ejendomsbesidder. Mag. Johan Braem, der omtales som lejer, havde 1681 været sognepræst ved St. Peders Kirke, men flyttede endnu samme år til Roskilde.

Rektor ved latinskolen nævnes mærkeligt nok ikke; han boede i Peder Syvs Hus. Derimod omtales hørerne samt organist og klokker ved St. Peders Kirke under nabo-ejendommen, ligesom organist og klokker ved St. Mortens Kirke er nævnt.

„Kgl. maj. tolder“ Kay Langlohr sad inde med en stor ejendom.

Mette Abels⁹⁾ var enke efter Abel Schrøder d. Y. og havde 2 ejendomme, hvoraf den ene (i Ringstedgade) var vurderet til 170 rd. — Dienis Welladtz¹⁰⁾ eller Dionis Villadsen, en af tidens dygtigste sølvmede, har bl. a. lavet alterkalken, disken og oblatæskan til St. Mortens Kirke. Han blev i øvrigt tiltalt for levering af underlødigt sølv et par gange. — Den Jacob Guldsmed, som nævnes i bogen, er formodentlig Jacob Hansen Koch, og Morten Guldsmeds enke havde sikkert været gift med Morten Jacobsen Tolstrup, † 1681, der er mester for oblatæskan i Præstø Kirke.

De oplysninger, der her med større eller mindre sikkerhed har kunnet udledes af grundtakstbogen, må ifølge sagens natur være spredte og noget tilfældige, ligesom sammenligningsgrundlaget var spinkelt. Denne redegø-

relse har dog forhåbentlig kunnet antyde, hvilke resultater en dybtgående undersøgelse måtte kunne give.

Litteratur.

¹⁾ Peder Hansen Resens Atlas Danicus II F — J: Sydsjælland. ²⁾ Gengivet i *Scriptores rerum Danicarum* IV, s. 335—406. Se i øvrigt Listov i Herlufholms lærde Skoles Program 1872 og Helms i *Aarb. f. Hist. Samf. f. Præstø Amt* 1935, side 104 ff. ³⁾ Om stednavnene se Hugo Mathiessen: *Gamle Gader* og Rasmus Nielsen: *Næstved Købstads Historie* I, side 43 ff og IV side 64. ⁴⁾ Chr. Axel Jensen: *Dansk Bindingsværk*, side 21 og 32. ⁵⁾ Alle er omtalt i Wibergs præstehistorie. ⁶⁾ Borgmestre, rådmænd, byfogder, byskrivere, skarprettene og natmænd er opregnede i Rasmus Nielsens værk IV, side 33 ff. ⁷⁾ Mærkeligt nok omtales skarpretteren under Nørrefjerding I (55 og 56) som ejer af et gammelt „nathus“ ved siden af natmandens bolig. ⁸⁾ Rasmus Nielsen III, side 127. ⁹⁾ Se artiklen om Abel Schrøder i Weilbachs *Kunstnerleksikon* III, side 171—72. ¹⁰⁾ Sølvsmedene er nævnt i Bøje: *Danske guld- og sølvsmedemærker før 1870*.

F. Michelsen.
